

Тақризи

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Валиев Чамшед Абдумаликович дар мавзӯи «Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селекцияи чуворимакка дар шароити шимоли Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05– селекция ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ

Истифодаи босамар ва оқилонаи заминҳои обӣ, истифодаи захираи иқтисодии биоиклимӣи ҷумҳурӣ, гирифтани ду-се ҳосили зироатҳои кишоварзӣ дар як сол ва муқаммалгардонии усулҳои технологияи парвариши зироатҳои кишоварзӣ – вояҳои муҳими зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти соҳаи растанипарварӣ ба ҳисоб меравад.

Зиёд намудани истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ асосан бо роҳи парвариш бо усули технологияи инноватсионӣ ва самаранок истифода бурдани заминҳои обёришаванда амалӣ гардонидани мешавад.

Чуворимакка яке аз зироатҳои серҳосили маъмулии ӯму хошк буда, аҳамияти калони озӯкаворӣ, хӯроки чорво ва техникаро дорад.

Чуворимакка муҳимтарин зироат аз нигоҳи селексионӣ буда, аввалин омӯзиши қувваҳои гибридологӣ тавассути дурагакунии он оғоз гардидааст. Ҳамаи самараҳои мусбати дурагаҳои насли якум назар ба волидайн дар селекция пурра ба мушоҳида мерасад. Дар генетика, гетерозисро ба асли, гипотетикӣ ва соматикӣ, репродуктивӣ ва адаптивӣ тақсим менамоянд, ки ҳама намудҳои он дар зироати чуворимакка мавриди истифода қарор гирифтааст.

Селекцияи чуворимакка мисли дигар зироатҳои кишоварзӣ самту равишҳои хосаи худро дорад. Селекцияи он бисёрпахлӯ буда, вобаста ба ҳар як шароити иқлими кишоварзӣ нигаронида мешавад. Ҳамчунин зироати чуворимакка аз рӯи истифодаи худ гуногунпахлу буда, селекцияи он низ барои истеҳсоли дон, массаи сабз, силос, баргу пояи хушк равона мегардад.

Дар бештари минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон чуворимаккаро дар кишти асосии барвақтӣ, мобайнӣ, дерӣ, дар киштҳои ангорӣ ва тобистона васеъ истифода менамоянд.

Тадқиқоти илмии Валиев Чамшед Абдумаликович дар мавзӯи «Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селекцияи чуворимакка дар шароити шимоли Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯйи ихтисоси 06.01.05– селекция ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ маҳз ба масъалаҳои дарҷгардида бахшида шудааст.

Диссертатсия дар ҳаҷми 126 саҳифа таҳия гардида, он аз 4 боб, муқаддима, қисми таҷрибавӣ, натиҷаҳои тадқиқот, самарани иқтисодӣ, хулосаю пешниҳодҳо ба истеҳсолот, 25 расм, 28 ҷадвал, 16 диаграмма,

рӯйхати адабиётҳо 143 номгӯй аз ҷумла 22 муаллифони хориҷиро дар бар гирифтааст. Дар охири қор замимаҳои илмӣ ҷой дода шудааст.

Дар муқаддима маълумот оид ба муҳимияти мавзӯи тадқиқотӣ, дараҷаи омӯзиши он, мақсад ва вазифаҳои таҷриба, наwgониҳо ва дигар зерҷузъҳо муфассал баён гардидааст.

Наwgонии илмӣ тадқиқоти мазкурро муаллиф дар омӯзиши дақиқи 500 намунаҳои аввалияи ҷуворимакҳои бурунмарзӣ ва селексионии навҳои маҳаллӣ, популятсионӣ, синтетикӣ ва шачараҳои худгардолудшаванда мавриди омӯзиш қарор дода, онҳоро ҳамчун маводҳои арзишнок дар оянда барои қорҳои селексионӣ ва истехсолот дар шароити заминҳои оби вилояти Сугд баён намудааст.

Боби 1-ум «Маълумоти умумӣ дар бораи зироати ҷуворимакка (шарҳи адабиёт)» аз 4 зербоб иборат буда, оид ба пайдоиш ва паҳншавии ҷуворимакка, хусусиятҳои морфологӣ ва биологии ҷуворимакка, тавсифи умумии ҷуворимакка ва аҳамияти он, қорҳои селексионии ҷуворимакка дар ҷумҳурӣ ва давлатҳои бурунмарзӣ, инчунин, натиҷаи баъзе тадқиқоти илмӣ олимони мамӯлики гуногунро дар бораи зироати мазкур дарҷ менамояд. Ин боб дар ҳаҷми 31 саҳифа навишта шуда, барои иҷрои таҷрибаҳои амалӣ оид ба парвариши навҳои пурмахсул ва баровардани навҳои сермахсулу тезпаз барои кишти асосӣ ва тақрорӣ ҷуворимакка дар шароити минтақаи Сугд асоснок қарда шудааст.

Дар боби 2-юми рисолаи мазкур «**Шароити хокию иқлимӣ минтақа ва методикаи тадқиқот**» дар 4 зербоб оварда шудааст, ки дар он оид ба тавсифи мухтасари шароити хокию иқлимӣ минтақаи тадқиқот, таснифи навҳои минтақабобшудаи ҷуворимакка, муҳимии таҳқиқот ва методикаи иҷрои таҷриба, агротехникаи парвариши ҷуворимакка дар қитъаи таҷрибавӣ дарҷ гардидаанд.

Дар боби мазкур қайд қарда шудааст, ки дар тадқиқот 500 наву намунаҳои ҷуворимаккаи хориҷӣ ва ватанӣ бо усулҳои худгардолудкунии растанӣҳо, ҷуфтikuнонии байни наву намунаҳо, интиҳоби оилаҳои беҳтарин аз дурағаҳои ҷуворимаккаи насли F2 ва F3 омӯхта шудаанд. Қорҳои иҷрои қорҳои тадқиқотӣ аз рӯи мушоҳидаҳои фенологӣ, омӯзиши хусусиятҳои морфологию биологӣ, муайянкунии зичии ниҳолҳо, ҷенкунии динамикаи баландии қад растанӣ, муайянкунии динамикаи анбӯҳи сабз дар давраи ширу хамирӣ, таҳлили биометрии растанӣ пеш аз ҷамъоварии ҳосил, ҳисоби самараи иқтисодии парвариши ҷуворимакка, услуби қорқарди математикии натиҷаҳои тадқиқот баён гашта, қорабиниҳои асосии агротехникии парвариши ҷуворимакка дар қитъаи таҷрибавӣ дар қадвалҳо бо муҳлатҳои аниқ нишон дода шудааст.

Боби 3-юми рисола «Натиҷаи таҳқиқот» буда, аз 7 зербоб иборат аст ва дар он 21 қадвал, 6 диаграмма ва 17 расм дарҷ гардидаанд. Дар зербобҳо

бо чадвалу диаграммаҳо омӯзиши хусусиятҳои морфо-биологии навъу намунаҳои чуворимакка, таснифи хусусиятҳои морфобиометрии чуворимаккаи насли F1, омӯзиши нишондодҳои морфобиометрии оилаҳои чуворимаккаи наслҳои F2 ва F3, сабзиш, инкишоф ва маҳсулнокии оилаҳои чуворимаккаи интихобшуда, санчиши хусусиятҳои морфобиологии оилаҳои дурагаи чуворимакка дар парваришгоҳи назоратӣ, ҳосилнокии дони навъу намунаҳои чуворимакка дар парваришгоҳи озмунӣ ва хусусиятҳои морфологии навъу намунаҳои чуворимакка дар зинаҳои гуногуни парваришгоҳҳо баён карда шудаанд. Дар ин ҷо давраҳои нашъу намо, миқдори сӯта дар як растанӣ, вазни дони як сӯта, дарозӣ ва ғафсии сӯта, баландии қади растанӣ, баландии ҷойгиршавии сӯтаи аввал, баромади дон, устувории растанӣ ба хобравӣ ва касалӣ дарҷ карда шуда, бартарии бештари дурагаҳо нисбати навъи назоратии Зарафшон нишон дода шудааст.

Дар расмҳои боби мазкур ниҳол ва сӯтаи дурагаҳои чуворимакка, ниҳол ва сӯтаи дурагаҳои насли яқум ва дуҷоми чуворимакка, ниҳол ва сӯтаи намунаҳои чуворимаккаи интихобшуда, ниҳолҳои чуворимаккаи парваришгоҳи коллексионӣ, ниҳол ва сӯтаи чуворимаккаи навъи “Истиклол” ва ниҳолу сӯтаи намунаҳои чуворимаккаи парваришгоҳи селекционӣ акс ёфтаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар шароити заминҳои обёришавандаи санглохи Тоҷикистони Шимолӣ муайян намудаанд, ки дони чуворимаккаи намунаҳои тезпаз 52,5-60,8 с/га, миёнапаз 71,4-77,6 с/га, миёнадерпаз 78,0-89,6 с/га ва дерпаз зиёда аз 83,0 с/га ҳосилнокиро ташкил намудаанд.

Аз навъ ва намунаҳои чуворимаккаи дар парваришгоҳи озмунӣ санчидашуда, ҳосили бештари дон 76,9-80,7 с/га аз намунаҳои Н-10, Н-12, Н-678 ва Н-16 гирифта шудаанд, ки нисбати навъи назоратии “Зарафшон” аз 2,6 то 6,4 с/га ҳосилнокии бештар ба даст оварда шудааст.

Боби 4-уми диссертатсия оид ба «Самараи иқтисодии парвариши чуворимакка» маълумотҳо пешкаш намудааст. Ҳангоми таҳлили самараи иқтисодии парвариши навъу дурагаҳои чуворимакка муайян карда шудааст, ки ҳосилнокии дони чуворимаккаи навъи “Дилшод” ба 50,2 с/га, фоидаи соф 9260 сомонӣ ва манфиатнокӣ ба 159,6% баробар гаштааст. Ҳосилнокии дони чуворимаккаи навъи “Зарафшон” – 74,3 с/га, фоидаи соф 16090 сомонӣ ва манфиатнокӣ ба 259,5% баробар шудааст.

Чуворимаккаи навъи “Истиклол”, ки дар натиҷаи корҳои селекционии бисёрсола ихтироъ карда шудааст аз рӯи паст шудани арзиши аслии 1 сентнер дон (80,5 сомонӣ) ва ба даст овардани 17910 сомонӣ даромади соф бо манфиатнокии 284,2% бартарияти худро нисбати чуворимакка навъи назоратии “Зарафшон” нишон додааст.

Таҳлили самараи иқтисодии парвариши чуворимакка барои дон нишон додааст, ки намунаҳои Н-10, Н-12 ва Н-678 низ нисбати чуворимакка навъи назоратии «Зарафшон» аз рӯи фоидаи соф (аз 580 то 1280 сомони дар 1 гектар) ва манфиатнокӣ (0,6-16,2% дар 1 гектар) бартарият доранд.

Тавсия дода шудааст, ки дар шароити заминҳои обёришавандаи санглохи минтақаи Сугд барои рӯёндани ҳосили фаровони дон ва анбӯхи сабз дар кишти асосӣ ва такрорӣ парвариши чуворимаккаи ноҳиябандишудаи навъи «Истиклол» ба роҳ монда шавад.

Тадқиқоти мазкур моҳияти илмию амалӣ дошта, барои корҳои илмию тадқиқотии ояндаи соҳаи селекция замима шудан метавонад. Бо вучуди ин дар диссертатсия камбудию норасогиҳои зерин ба назар мерасанд:

1. Намунаҳои чуворимакка, ки дар натиҷаҳои тадқиқот нисбати навъҳои назоратии «Зарафшон» ва «Дилшод» ҳосилнокии бештарро додаанд, дар кишти майдонҳои истехсолӣ (замимаи сах.126) дарҷ нагаштаанд, баръакс дар бештари майдонҳо навъи «Зарафшон» кишт карда шудааст.

2. Нишондиҳандаҳои навъи «Истиклол» дар бештари (ҷадвалҳои натиҷагирӣ) натиҷаҳои тадқиқот оварда нашудааст, вале дар ҳулоса ҳамчун навъи пурмаҳсул тавсия гаштааст.

3. Муаллиф дар натиҷаи таҳлили маводи зиёд танҳо навъи ноҳиябандишудаи «Истиклол»-ро барои парвариш тавсия додааст, ки ба фикрам чандон зарурат надорад.

4. Миқдори навъу намунаҳои омӯхташуда дар саҳифаи 61 ва дар автореферат (сах. 7) 400-то, вале дар ҷои дигари рисола 500-то (сах. 58) нишон дода шудааст.

5. Боби 4-ум танҳо аз 1 саҳифа матн ва 1 ҷадвал иборат аст, ки ба талаботи стандартии тартиб додани диссертатсия мувофиқ нест. Беҳтар мешуд онро ҳамчун зербоби боби 3 ҳамроҳ мекард.

6. Қисмати аввали натиҷаҳои тадқиқот аз рӯи нишондиҳандаҳои ҷадвалҳои 3.1.2; 3.1.3; 3.1.5; 3.7.1 зоҳир шудааст, ки ҳосилнокии баъзе навъу намунаҳои чуворимакка нисбати навъҳои назоратии «Зарафшон» ва «Дилшод» бартарият доранд, вале ҳангоми таҳлили самаранокии иқтисодӣ аз онҳо маълумот оварда нашудааст.

7. Дар бештари ҷадвалҳои натиҷаҳои тадқиқот маълумотҳои яқсола ва ё ҳисоби миёнаи якчандсола нишон дода нашудааст, яъне маълумотҳои кадом сол ё чандсола будани онҳо дарҷ нагардидааст.

8. Ҳошиягузори бештари саҳифаҳои диссертатсия ба талаботи стандартӣ ҷавобгӯй нестанд, бештари ҳошияҳои қисмати поёнӣ аз меёр зиёд ҳастанд.

9. Дар диссертатсия 25 адад расм дарч карда шудааст, ки бештари онҳо аз меъёр калон тасвир гашта, ҷои зиёдро банд намудаанд. Масалан, расмҳои 5-10; 12-13; 16-17; 19; 21-23 ва 25. Бехтар мешуд, ки онҳоро дар замима ҷойгир мекард.

10. Хатогиҳои техникую имлоӣ ба назар мерасанд. Рақамгузориҳои расмҳо дар диссертатсия бо тартиб ҷобачогузорӣ нашудаанд, расмҳои 9 ва 10 баъд аз расми 15 ҷойгир шудаанд ва саҳифагузорӣ низ шояд бо хатогиҳои техникӣ бошад, аз саҳифаҳои 73 то 82 дар ҷойи худ гузошта нашудаанд.

11. Бехтар мешуд, ки ба ҷои тавсифи навъҳои ҷуворимаккаи ноҳиябандишуда, ки дар таҷриба истифода нашудаанд (Аскар, Ҳосилот, Шӯҳрат, Тезрас) ва аксҳо комбинатсияи дурагаҳои гузаронидашуда оварда мешуданд.

Натиҷаи ниҳии таҳлили диссертатсия ба он водор менамояд, ки мавзӯи интихобгардида ва мақсаду вазифаҳои гузошташуда моҳияти илмию амалӣ ва иқтисодиро дорад. Камбудию норасогиҳои баёншуда моҳияти илмию амалии кори анҷомдодашударо коста намегардонанд.

Мазмун ва мундариҷаи автореферати диссертатсия бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба он мувофиқат намуда, ороишоти он мувофиқи талабот иҷро гардидааст.

Диссертатсияи Валиев Чамшед Абдумаликович дар мавзӯи «Хусусиятҳои морфо-биологӣ ва асосҳои селекцияи ҷуворимакка дар шароити шимоли Тоҷикистон» ба талаботи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ чавобгӯ буда, муаллиф сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.05– селекция ва тухмпарварии растаниҳои кишоварзӣ мебошад.

Мудири кафедраи агротехнологияҳои
нав ва амнияти озукавории
Донишгоҳи давлатии Данғара,
номзади илмҳои кишоварзӣ

 Ҳафизов Абдунаси
Абдукаримович

Суроға: 735320, Ҷумҳурии Тоҷикистон, вилояти Хатлон, шаҳраки Данғара,
кӯчаи Марказӣ, 25. E-mail: abdunasir.khafizov@mail.ru,
Тел.: (+992) 907-80-07-09; (+992) 934-20-10-05

Имзои А.А. Ҳафизовро тасдиқ мекунам:
Сардори шуъбаи кадрҳо ва корҳои махсус Н.Ч. Ҷабборӣ